

11. Уголовное законодательство СССР и союзных республик : сб. (Основные законодательные акты) / под ред. Д. С. Карева; сост.: Е. М. Ворожейкин, О. И. Гацихо, Е. Д. Даманина, Ю. Г. Трещетенков, О. Ф. Шишов, А. М. Яковлев. – М., 1957.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
14. **Ченцов В. В.** Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / В. В. Ченцов. – Тернопіль, 2000.
15. Червоне право. – 1930. – № 3.
16. Червоне право. – 1930. – № 18–19.
17. Червоне право. – 1931. – № 9–10.

Надійшла до редколегії 27.12.2011

УДК 94(477).316.334 «1950/1965»

О. Ф. Нікілєв

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА: РЕАЛІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ 1950-х – СЕРЕДИНИ 1960-х рр.

Висвітлено реалії житлово-комунального стану села, рівень забезпеченості сільських населених пунктів елементарними досягненнями цивілізації.

Ключові слова: українське село, житлово-комунальний стан, електрифікація, радіофікація, телефонізація, транспортне сполучення.

Освещены реалии жилищно-коммунального состояния села, уровень обеспеченности сельских населенных пунктов элементарными достижениями цивилизации.

Ключевые слова: украинское село, жилищно-коммунальное состояние, электрификация, телефонизация, радиофикация, транспортное сообщение.

It is considered the leaven-comunitiv situation of the village, the level of the garahting the village populated placis by the ekementery civilization.

Key words: Ukrainian village, leaven-comunitive situation, electrification, telepfonisation, radiofication, transport junction.

Проблема житлово-комунального розвитку села не є пріоритетною у дослідженнях вітчизняних істориків. Саме тому цей аспект аграрної історії не знайшов належного висвітлення і до сих пір багато в чому залишається на рівні досить спрощеного розуміння. І хоча з цієї проблеми є публікації І. В. Рибачка, який зробив спробу розглянути соціальну інфраструктуру села за роки радянської влади [5; 6], та з'явилися дослідження на рівні статей ряду науковців, де розглядаються певні складові даної проблеми [1; 15], історіографія її залишається досить обмеженою. Тож саме стан вивчення проблеми і зумовив вибір її в якості предмета дослідження.

Нове керівництво СРСР, що очолило у 1953 р. державу після смерті Й. Сталіна, проголосило політику потужного піднесення сільського господарства. Проте, кошти, що виділялися для цього впродовж дванадцяти років її здійснення, з 1953 по 1965 рр., спрямовувалися не на комплексний розвиток села як цілісної соціально-економічної системи, важливої складової суспільства, а лише на розвиток матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. Вирішення соціальних, побутових, культурних проблем за традицією попереднього пері-

оду не вважалося важливим. У цьому ж руслі діяли і самі господарства, від яких вимагалось насамперед підвищення економічних показників, які через це також зазначені питання не ставили у розряд пріоритетних. До того ж, через недостатність своїх бюджетів, вони були неспроможні без допомоги держави вирішувати належним чином соціальні, культурні, духовні потреби своїх працівників.

Як результат, ця сфера розвитку села знаходилася у занедбаному стані. На селі, як і в місті, проблема житла на той час стояла дуже гостро. Будівництво і ремонт помешкань на відміну від міста, де це робилося державою, селяни здійснювали власними руками і власним коштом, причому завжди не вистачало ані коштів, ані робочих рук. Тому житлово-комунальні умови у колгоспах та радгоспах залишалися надзвичайно складними. Навіть на середину 1950-х рр. частина їхніх працівників продовжувала мешкати у непридатних для цього приміщеннях. Так, у 1953 р. у низці районів Дніпропетровської області селяни у якості житла використовували напівземлянки [8, арк. 25, 26]. У 1955 р., за інформацією голови Путивльського райвиконкому Чернігівської області, поданої до уряду і ЦК Компартії республіки, у їхньому районі 50 сімей колгоспників мешкало у землянках [5, с. 129].

Село ж на той час являло собою зосередження споруд, переважно зведених у другій половині XIX – на початку XX ст., або, в кращому разі у 1920-х рр., коли спостерігалось його економічне піднесення. Це були традиційні селянські житла, які характеризувалися оптимальним поєднанням таких категорій, як теплозбереження і площа приміщення, при максимальному застосуванні місцевих будівельних матеріалів, які виявили в цьому найбільшу функціональність. Вони прямокутні у плані, глинобитні, з лампача (складовими його були глина і солома), дерев'яні (у лісових та лісостепових районах), переважно однокімнатні будинки з невеликими однорамовими вікнами та з глиняною долівкою. Тільки на кінець 1950-х рр. кількість їх у загальному складі помешкань хоч і повільно, але дещо зменшується. Так, у 1959 р. на 100 сімей колгоспників припадало 157 жилих кімнат, у 1964 р. це співвідношення становило відповідно 100 : 177 [9, арк. 15]. Укриті хати були переважно соломою та очеретом. При цьому у більшості з них така покрівля потребувала заміни, бо була вже трухлявою, поточеною горобцями, які у стрісі робили свої гнізда, через що та втратила свої водотривкі властивості, протікала і мала непривабливий вигляд.

Будучи напругою пов'язаною з матеріальним статком селян, проблема якості їхнього житла у цей період вирішувалася вкрай незадовільно. Так, якщо на початок 1950-х рр. 86 % сімей жителів села мешкали у глинобитних, дерев'яних та лампачних хатах, 94 % – у хатах під соломою та очеретом, при цьому лише 4 % їхніх осель мали дерев'яну підлогу (хоча б частково) [6, с. 95], то на кінець десятиріччя ситуація мало змінилася на краще. Так, у 1959 р. глинобитні, лампачні та дерев'яні хати, навіть за офіційними даними, становили 77 %, помешкання з солом'яними і очеретяними дахами – 71 % [6, с. 124].

Зручності для проживання в таких житлах були вкрай обмеженими. Так, через свою конструкцію вони слугували селянам одночасно і кухнею, і їдальнею, і вітальнею, і спальнею, і місцем для проведення урочистих та сумних подій, коли збиралося досить багато народу. У той самий час, у певну пору року вони регулярно перетворювалися на притулок для новонародженого молодняка великої рогатої худоби, овець тощо. В якомусь із кутків їх утримували упродовж декількох тижнів, доки вони не підростали і доки погодні умови не дозволяли перемістити їх уже у призначене для них місце. Це, безумовно, породжувало антисанітарію, у приміщенні при цьому був неприємний запах від перебування худоби та їхніх випорожнень.

Для обігріву житла слугувала піч, що розташовувалася найчастіше посеред кімнати для оптимальнішого використання тепла, що випромінювалося нею. Па-

ливним матеріалом слугувало не вугілля. Для села це була недосяжна мета та велика розкіш з огляду на ціну та неможливість купівлі і складність його доставки. Адже воно знаходилося на міжрайонних товарних базах, тобто у місцях, де були залізничні колії і куди можна було здійснити доставку вагонів з вугіллям. Звідти воно розвозилося за десятки кілометрів по селах районів, віддалених від залізниці. При цьому не централізовано, а самовивозом. Тому забезпечення вугіллям для працівників села перетворювалося на справжню епопею по діставанню машин, вистоюванні у черзі на базах для заповнення документів, оплаті отриманого, навантаженні вугілля і перевезенні його до двору, а потім – перенесення до місця, де воно зберігалося упродовж року. Сама процедура від отримання транспорту і до привезення вугілля до двору продовжувалася від двох діб і більше, залежно від відстані між селом і базою та від погоди і стану доріг. Про газове опалення годі було й думати. Початок газифікації села було покладено лише в 1961 р. і на 1965 р., за офіційними даними, газ було підведено лише до 160 тис. хат [3, с. 500].

Тому село широко використовувало традиційні для себе види палива – соломю, кукурудзяне та соняшникове бадилля, лушпиння з соняшникового насіння, обчухрані кукурудзяні качани, сухий кізяк у натуральному вигляді або, для отримання більшого жару, змішаний з глиною і висушений у вигляді брикетів (у степовій місцевості), деревину та гілля (у лісовій зоні). До цього слід додати таку важливу особливість сільського побуту, як відсутність у селянських помешканнях холодного і гарячого водопостачання, а також – знаходження місць санітарно-гігієнічного призначення поза межами жилих приміщень. До того ж останні часто були не обладнані або примітивно обладнані, що особливо ускладнювало користування ними у дощову, холодну пору року, особливо взимку, у нічний час.

У сільській місцевості можливості для користування навіть холодною водою були досить обмеженими. Через відсутність водогонів селяни змушені були носити воду з колодязя або з річки, збирати дощову воду.

Узагалі, держава проблемою водогінного забезпечення села не переймалася. Через це навіть у 1965 р., за офіційними даними, лише 3 % сільського населення мали можливість користуватися водою з водопроводу [9, арк. 22]. Проте й це переважно стосувалося мешканців селищ та районних центрів, а не колгоспів. До того ж поняття «користування водогоном» означало лише проведення його по вулиці і встановлення впродовж неї, залежно від довжини, однієї або декількох колонок, а не підведення труб хоча б у двір, не говорячи вже про встановлення водопостачання в самому будинку. І це в той час, коли в містах навіть думки не мали, що може бути якимось інакше.

На селі ж було чимало населених пунктів, де через різні природно-геологічні причини можливості для риття колодязів були обмежені. Тому там часто робили один колодязь на декілька десятків дворів. Люди мусили ходити по воду декілька сотень метрів, що обмежувало можливість користування нею. Були території (скажімо, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська області), де селяни через дефіцит води взагалі змушені були її завозити і за кожен цистерну платити. Зберігалася така вода у спеціальних ємностях, від чого вона частково втрачала свої якості. Користування ж такою водою нерідко призводило до порушень санітарної гігієни і серйозних інфекційних захворювань. Так, наприклад, у Одеській області у 1963 р. в одному з районів через це трапилося 5 випадків захворювання на черевний тиф, у 1964 – ще у двох вже 16 випадків [9, с. 22]. Стан і якість забезпечення селянських помешкань водою визначали відповідний ступінь користування нею, вносили в цю складову побуту сільських жителів певні обмеження.

У цьому ж ряду стояла і проблема освітлення населених пунктів та помешкань у них, яку місто не знало вже з часів закінчення війни. Село ж, у своїй осно-

вній більшості, до середини 1960-х рр. користувалося газовими лампами. На середину 1950-х рр. в Україні було електрифіковано лише 3 712 колгоспів [6, с. 139], або приблизно 11,3 % їх загальної кількості. Проте навіть у цих господарствах ситуація була далекою від ідеалу. Справа в тому, що статистичні документи фіксували не рівень електрифікації, а лише сам її факт. Тому, якщо колгосп хоч якоюсь мірою використовував електроенергію, а саме, хоча б один електродвигун у ньому працював або світила хоча б одна лампочка, таке господарство вже вважалося електрифікованим. Тобто у більшості випадків це був лише формальний факт. Тому офіційні документи часто говорили, приховуючи таку «електрифікацію», що переважна більшість колгоспів використовувала електроенергію для освітлення виробничих будівель [13, арк. 3]. У цей період лише в 11,8 % господарств частково освітлювалися хати колгоспників [13, арк. 3]. Це означало, що лише деякі будинки користувалися електрикою та й то лише по декілька годин на добу вранці та увечері. Типовою була ситуація, коли навіть у межах одного господарства не всі населені пункти були підключені до електромережі. Наприклад, на початок 1965 р. 27,4 % населених пунктів, на території яких знаходилися колгоспи, зовсім не користувалися електрикою і лише 62,1 % селянських помешкань республіки в електрифікованих господарствах користувалися нею. Хоча в деяких областях, наприклад, Полтавській, Чернігівській Черкаській та інших, цей показник був на рівні 59 % [9, арк. 21–22].

Тобто більшість осель на селі не були забезпечені електропостачанням узагалі, а у тих помешканнях, де для цього були можливості, існували значні часові обмеження його споживання. Адже доводилося відмовлятися від багатьох речей: читання книг у вечірню пору, користування приладами для укладання волосся, електрорадіоприймачами, які у місті вже були в широкому вжитку. За такої ситуації зазначені предмети побуту просто ставали непотрібними.

Часто було неможливо отримати необхідну інформацію навіть через радіотрансляційну мережу. Більшість селянських помешкань не було радіофіковано. Через політику держави щодо села це питання, як і багато інших, вирішувалося вкрай повільно. У 1954 р. 7 200 сіл республіки взагалі не були підключені до радіотрансляційної мережі [6, с. 100]. Але у «радіофікованих» селах далеко не в кожній хаті було встановлено репродуктор. Лише 18,7 % осель мали радіоточки [6, с. 100]. Проте було немало регіонів, де рівень забезпеченості навіть таким досягненням цивілізації був значно нижчим за середній республіканський показник. Це стосувалося, так би мовити, не лише складних у вирішенні соціально-економічних проблем села регіонів, а й навіть промислово розвинутих областей (як, скажімо, Дніпропетровська, Запорізька). Наприклад, у Сталінському районі на Дніпропетровщині рівень електрифікації становив лише 5,5 % [2, арк. 8]. Через таке становище жителі села опинялися у досить незручній ситуації інформаційної ізоляції, мусили житися різноманітними чутками щодо подій, які відбувалися у країні, республіці або навіть області. Реакцію їх на такий стан речей досить чітко висловив у 1956 р. голова колгоспу ім. Крупської Кримської області К. Шкварніков, направлений на цю посаду в тому ж році з Кримського філіалу Академії наук УРСР, під час спільних зборів колгоспників і представників філіалу: «Самая большая трудность: нет электричества, радио» [14, арк. 34].

Через відсутність державних коштів, матеріалів, достатньої уваги до цих проблем та перекидання організаційних, господарських, фінансових проблем радіофікації на бюджети господарств, село і в подальші роки не змогло задовольнити потреб своїх мешканців у радіофікації їхніх помешкань. Навіть на середину 1960-х рр. це питання залишалося практично невирішеним: лише 70 % селянських осель мали репродуктори [10, арк. 24]. Проте значну частину їх (репродукторів) становили однопрограмні, застарілої конструкції, так звані «тарілки», що випускалися нашою промисловістю ще з 1930-х рр. Та й якість отримуваних се-

лом радіопослуг залишалася невисокою. Радіомовлення було на низькому рівні через те, що часто в ході трансляції відбувалося перемикавання на зовсім іншу передачу, мало місце порушення розкладу роботи радіомовлення, передачі часто проводилися без належного оформлення, а відповідно до бажання колгоспного радиста. У самих господарствах не вистачало репродукторів великої потужності для мовлення у кожному їхньому населеному пункті. У кращому випадку такий був на центральній садибі та й то лише один, через що мовлення відбувалося практично на якусь одну частину села і люди, у кращому випадку, мали можливість знати (лише за характером сигналів) певну годину дня. До того ж, через частий вихід з ладу приймальної апаратури навіть наявні радіоприлади не працювали. Кожна така пауза продовжувалася по декілька днів, а то й тижнів.

Таким чином, низька якість помешкань у сільській місцевості, край незадовільний рівень забезпеченості їх упродовж багатьох років навіть елементарними побутовими зручностями, давно вже звичними у місті, були реаліями повсякденного буття села.

У ряді дефіцитних для села досягнень цивілізації вагоме місце займали телефонний та поштовий зв'язок. Через неналежне приділення уваги державою цій проблемі навіть на середину 1960-х рр. рівень, наприклад, телефонізації села залишався вкрай низьким. З цього приводу постійна комісія Верховної Ради УРСР по транспорту і зв'язку на своєму засіданні у жовтні 1965 р., де спеціально розглядалося питання «Про стан забезпеченості телефонним зв'язком сільських районів республіки», з прикрістю мусила визнати, що «в республіці є велика кількість нетелефонізованих населених пунктів, шкіл, лікарень, аптек» [12, арк. 147]. Це означало, що 14 040 сіл, або більше 40 % від їх загальної кількості, 34,3 % лікарень, 51,5 % аптек, 77,3 % шкіл зовсім не мали телефонного зв'язку [12, арк. 152].

У деяких областях, у тому числі й таких промислово розвинутих, як Ворошиловградська (тепер – Луганська), Запорізька цей показник був ще нижчим. У багатьох же з них були адміністративні одиниці, де ситуація була вкрай складною. Там майже кожне друге село не мало телефонного зв'язку. А, наприклад, у Петрівському районі Кіровоградської області 45 % сіл не мали телефону і при цьому знаходилися від найближчого населеного пункту, де він був, за 5–7 км [12, арк. 167]. Це означало, що у разі потреби термінової медичної чи якоїсь іншої допомоги годі було й сподіватися на вчасне її отримання. Вони мусили розраховувати на щасливий випадок. Тож нерідкими були ситуації, коли через втрату часу на діставання до телефонного апарату, хворого просто не встигали довести до лікарні, або, у випадку пологів, їх приймали у дорозі посеред степу [4]. Були райони, де практично всі медичні установи та навчальні заклади не мали телефонного зв'язку, що ще більше ускладнювало життя людей. Адже, навіть маючи можливість подзвонити, люди мусили у такому випадку витратити значний час, щоб дістатися до них для з'ясування незначного питання. І було дуже прикро, коли отримували негативну відповідь. Наприклад, у Чернігівській області у Бахмацькому районі лише дві з восьми функціонуючих на той час лікарень, мали телефонний зв'язок, з усієї мережі шкіл – теж лише дві, у Борзнянському районі – тільки три, розташовані в райцентрі, у Коропському – дві лікарні та лише одна школа [11, арк. 123].

Іншим недоліком сільської телефонної мережі була якість її роботи. Більше половини телефонних станцій працювали на застарілому обладнанні, яке часто виходило з ладу, 42 % вузлів зв'язку було розміщено в тісних приміщеннях, які не забезпечували нормального функціонування апаратури та умов роботи самих працівників, не давали можливості забезпечити на належному рівні обслуговування клієнтів. Значна частина телефонних станцій працювала лише вдень [11, арк. 115; 12, арк. 152]. Через це в іншу частину доби, у разі необхідності, подзвонити рідним чи близьким, зв'язатися з обласним або районним центром чи, на-

віть, з сусіднім господарством, не було можливостей. Значно ускладнювало ситуацію те, що велика частина населених пунктів, сільрад, багато колгоспів і радгоспів не мали прямого телефонного зв'язку зі своїми районними центрами і через це їм доводилося зв'язуватися з ними через «столиці» інших районів. Така процедура робила досить незручними вирішення багатьох нагальних особистих та виробничих питань, пов'язаних з необхідністю термінового консультування з найближчою керівною інстанцією.

Проблема телефонного зв'язку поглиблювалася незадовільною розвиненістю поштового зв'язку. На селі проблема доставки газет, листів, іншої кореспонденції, на відміну від міста, де на честь поштової служби навіть складали пісні, не була належним чином вирішена. У кількісному плані мережа поштових відділень була невідповідною. До того ж вони (відділення) були погано обладнані, багато їх знаходилося у непристосованих приміщеннях, часто не мали телефонного зв'язку. Переважно некваліфікований поштарський персонал становили здебільшого жінки. У колгоспах ці посади знаходилися у штатному розкладі господарств, а не відповідної державної служби. Тож і призначення та звільнення здійснювали керівники сільськогосподарських підприємств. У господарствах ця посада розглядалася як неосновна, непрофільна і оплачувалася за найнижчими розцінками. Обсяг же роботи був значний. Адже в зону відповідальності поштарки входило як мінімум 2–3 села, розташованих на відстані до 5, а то й більше кілометрів одне від одного. Транспортом же, у кращому разі, їм слугував велосипед, яким можна було користуватися лише у теплу й суху пору року. В інших же випадках пошту розносили пішки або використовуючи попутні машини. Така ситуація впливала на те, що кореспонденція до передплатників надходила з перебоями. Звичним явищем була вкрай обмежена можливість працівників села зробити заявку на підписні видання не лише художньої, але й професійної періодики тощо. Такий стан речей був одним із звичайних проявів повсякденного буття села.

У комплексі проблем соціально-побутового характеру важливе місце посідала і проблема шляхів сполучення. Недостатня забезпеченість сільської місцевості республіки дорогами з твердим покриттям, з одного боку, та відсутність постійного і регулярного транспортного сполучення, з іншого, серйозно позначалися на можливостях сільських мешканців бувати, у разі потреби, у районному або в обласному центрах, чи, навіть у сусідньому населеному пункті. Лише у середині 1960-х рр. була вирішена проблема автобусного сполучення між обласними і районними центрами [6, с. 125].

Жителі ж основної маси сільських населених центрів України мусили, як і раніше, вставати задовго до світанку та на гужовому транспорті, навіть пішки, добиратися до районного центру або найближчої залізничної станції, щоб скористатися автобусом чи приміським або пасажирським (який ішов у потрібному напрямку лише раз на добу) поїздом аби дістатися пункту призначення. При такому способі сполучення поїздка навіть з короткотерміновим візитом до якоїсь інстанції у місті часто не укладалася в один день. У такому разі слід було думати про необхідність десь переночувати. Тому поїздки були нечастими і робилися лише у разі крайньої необхідності: направлення до лікарні, з'ясування питань, що вирішувалися лише в обласних структурах тощо. За даними статистики, з розрахунку на одну сім'ю вона (сім'я) могла дозволити собі приїхати у місто лише 5–7 разів на рік [6, с. 130]. Тобто кожен з членів сім'ї, яка складалася з чотирьох осіб, міг побувати в місті лише один раз на рік, а ще двоє – двічі.

Причиною вкрай обмежених можливостей сільських жителів у поїздках була й політика держави щодо шляхобудування на селі. Вона перекладала фінансування дорожнього будівництва на плечі самих колгоспів, примушуючи їх виділяти кошти зі своїх бідних бюджетів на закупівлю необхідних матеріалів: піску, гра-

вію, буту тощо, а також виділяти з числа своїх працівників робочу силу для укладання твердого покриття.

Через такий стан речей будівництво шляхів сполучення в сільській місцевості відбувалося вкрай повільно, залежно від економічних можливостей того чи іншого господарства. Тому звичним явищем була перемежованість ґрунтових ділянок доріг, через їх незавершеність, відрізками з бутовим покриттям. Більшість ділянок залишалися незабрукованими. Через це у негоду, а особливо за умов осіннього і весняного бездоріжжя, сполучення дуже ускладнювалося, а то й взагалі припинялося, і багато населених пунктів були відрізними від навколишнього світу.

У самих населених пунктах ситуація була аналогічною. Через відсутність коштів вони не мали змоги займатися облаштуванням своїх територій. Села не мали чіткого плану забудови. Цей процес з часів їх заснування відбувався стихійно. Садиби часто розташовувалися одна від одної на значних відстанях. Нормального сполучення між ними не було. Вулиці створювалися хаотично, тому їх і назвати такими можна було досить умовно. Вони не були належним чином облаштованими, не мали пішохідних доріжок. Проїжджі частини їх були ґрунтові, через що у суху погоду під час руху машини або проходженні череди великої рогатої худоби піднімалася густа курява, що довго не осідала, а під час непогоди створювалися великі і глибокі калюжі, які довго не висихали, ускладнюючи рух і людей, і транспорту, який ще більше руйнував дорогу.

Те, що така картина була типовою для благоустрою багатьох українських сіл, засвідчують, наприклад, матеріали сесії Катеринопільської сільради Криничанського району Дніпропетровської області, що відбулася у квітні 1965 р., типової за своїм територіальним розташуванням адміністративної одиниці республіки. Як і більшість сіл України, адміністративний центр сільради с. Катеринопіль було «глибинкою». Воно знаходилося за дев'ять кілометрів від залізничної станції та кінцевої зупинки автобусного маршруту, що з'єднував обласний центр з населеним пунктом при станції, і за 30 км – від райцентру. Ось яким був благоустрої у ньому і навколишніх селах. «Узяти село Катеринопіль. Як увійдеш у село, то можна утопитись у грязі (збережено мову і правопис оригіналу – *О. Н.*). А взяти двори, що робиться у дворах: брудно, багато сміття по дворах. Крім того навоз виносять на шлях. У муляці він гніє і воняє не можна пройти. Таке саме в селах Водяне, Биково (населені пункти, що входили до даної сільради – *О. Н.*). Там хати обідрані, а серед села стоять хати – одні димарі стримлять» [2, арк. 19].

Отже житлові і комунальні проблеми села, складність їх вирішення як для господарств, так і для самих сільських жителів, відсутність у колгоспах і радгоспах можливості задовольнити належним чином житлові, побутові потреби своїх людей, необлаштованість населених пунктів, низький рівень забезпеченості їх та помешкань їхніх жителів досягненнями цивілізації, вже звичними для міста, та різними видами комунікаційного сполучення – все це разом було реаліями повсякденного буття села 1950-х – середини 1960-х рр.

Бібліографічні посилання

1. **Ісайкіна О.** Побут міського населення України в повоєнний період (1945–1955 рр.) / О. Ісайкіна // Історія повсякденності: теорія та практика : матеріали Всеукр. наук. конф., 14–15 трав. 2010 р. Переяслав-Хмельницький / упоряд. : О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 181–184.
2. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 19, оп. 29, спр. 18.
3. Історія селянства Української РСР : у 2 т. / відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1967. – Т. 2.
4. Особистий архів автора. – Спогади про реалії повсякденного буття на селі в другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр.: Берестень Г. П., Горбачової Т. М., Костогриз К. С., Кукоба В. П., Кречотень В. І., Махлай Т. Г., Махляя О. К., Нікілевої Л. А., Оуд К. Д., Шило М. С.

5. **Рибак І. В.** Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20 – поч. 90-х рр.) / І. В. Рибак. – К., 1997.
6. **Рибак І. В.** Соціально-побутова інфраструктура українського села. 1921–1991 рр. / І. В. Рибак. – К.; П., 2000.
7. **Світленко С. І.** Приоритети: Історико-краєзнавчі нариси / С. І. Світленко, А. М. Білокін. – Д., 2004.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (Далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 27, оп. 19, спр. 4643.
9. ЦДАВОВУ. – Ф. 582, оп. 24, спр. 1206.
10. ЦДАВОВУ. – Ф. 582, оп. 24, спр. 1247.
11. ЦДАВОВУ. – Ф. 1, оп. 22, спр. 135.
12. ЦДАВОВУ. – Ф. 1, оп. 22, спр. 136.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (Далі – ЦДАГОУ). – Ф.1, оп. 30, спр. 2172.
14. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 80, спр. 1193.
15. **Янковська О.** Повсякденне життя громадян УРСР як втілення політики держави (1945–1953 рр.) / О. Янковська // Історія повсякденності: теорія та практика : матеріали Всеукр. наук. конф., 14–15 трав. 2010 р. Переяслав-Хмельницький / упоряд. : О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 176–178.

Надійшла до редколегії 24.10.2011

УДК 327

Н. М. Микитчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ Й ТУРКМЕНИСТАНУ

Досліджено становлення двосторонніх відносин України й Туркменістану, проаналізовано основні напрями та визначено перспективи співробітництва.

Ключові слова: Україна, Туркменістан, взаємовідносини, проекти, газ, перспективи.

Исследовано особенности процесса становления двухсторонних отношений Украины и Туркменистана, проанализированы основные направления и определены перспективы сотрудничества.

Ключевые слова: Украина, Туркменистан, взаимоотношения, проекты, газ, перспективы.

The author investigates becoming and development of bilateral relations Ukraine and Turkmenistan, analyzes the main trends and the prospects for cooperation.

Key words: Ukraine, Turkmenistan, bilateral relations, projects, gas, prospects for cooperation.

На сучасному етапі Україна активізує двосторонні відносини за різними напрямками. Особливо актуальними є відносини з азіатськими партнерами. Туркменістан – одна з пострадянських держав Центральної Азії. Ця обставина визначила основу внутрішнього устрою і особливості зовнішньої політики. Важливий вплив мають об'єктивні фактори: географічний (межує з Афганістаном та Іраном на півдні, Казахстаном і Узбекистаном на півночі, омивається внутрішнім Каспійським морем на заході, не має виходу до світового океану) та економічний (стрижень економіки – природний газ).

Зовнішня політика Туркменістану є логічним продовженням внутрішньої політики. До 2006 р. основні тенденції зовнішньополітичного курсу, і навіть особисті